

نرخ سود شناور اندیشه‌های نو در بانکداری اسلامی

دکتر سید حسین مهدوی نجم آبادی، عضو هیأت علمی موسسه عالی بانکداری ایران^(۱)

حل مشکلات بانکداری اسلامی بررسی شود و مورد تحلیل قرار گیرد.

توضیح اینکه نظریات ارایه شده در این مقاله، نتیجه تحقیقات شخصی نویسنده بوده و نظر رسمی بانک مرکزی یا نظریات فقهی شخص خاصی را منعکس نمی‌کند.

شناسایی مشکلات و نارسایی‌ها و تحلیل تبعات آن

در بانکداری متداول در جهان، نرخ بهره شناور یکی از ابزارهای کارآمد و عمده‌ای است که از دیرزمان تا کنون در نظام بانکی غیر اسلامی به کارگرفته می‌شود. براساس اساس، نرخ بهره اعتبارات اعطایی و همچنین، تاحدودی نرخ بهره سپرده‌ها، حسب تفاهم بین بانک و مشتری، شناور انتخاب می‌شود. در همین زمینه، یادآور می‌شود که هر چند فکر به کارگیری نرخ سود شناور همواره ذهن اندیشمندان دانش بانکداری اسلامی را به خود معطوف داشته‌است، لکن عملاً تحقیقات انجام شده به نتیجه نرسیده‌است، زیرا حسب طبیعت عملیات، سود در بانکداری اسلامی از فرایند به کارگیری منابع مالی در شکل مالکانه در فعالیت‌های اقتصادی، تجاری، تولیدی و خدماتی حاصل می‌شود. به همین جهت، کاربرد نرخ سود شناور در این قبیل عملیات کاری مشکل به نظر می‌رسد. مع الوصف، باید اذعان داشت که ابزار نرخ شناور، به شرحی که متعاقباً تشریح خواهد شد، به قدری با اهمیت است که علی‌رغم همه مشکلاتی که برسر راه ایجاد و بکارگیری آن در بانکداری اسلامی وجود دارد، نبود آن مشکلات و نارسایی‌های بیشتری را برای بانکداری اسلامی ایجاد خواهد کرد. این مشکلات و نارسایی‌ها به قدری حساس و سنگین بنظر می‌رسند که نه تنها در سودآوری آینده بانک‌های اسلامی اثرات بسیار منفی برجای می‌گذارند، بلکه نتیجه این اثرات منفی تأثیر منفی زیادتری بر روی سود سپرده‌ها گذاشته و پرداخت سود به آنها را در وضع نامطلوبی قرار می‌دهد. در عین حال، نبود نرخ سود شناور معضلات دیگری را نیز برای بانک

مقدمه

بانکداری اسلامی، تحولی نو در بانکداری در جهان است. هر چند ظرف چهاردهه گذشته، یعنی در مدت کوتاهی که از عمر آن می‌گذرد، پیشرفت‌های نسبتاً زیادی در زمینه عملیات این شیوه بانکداری حاصل آمده است، لکن پیشرفت‌های مذکور، در مقایسه با پیشرفت‌های بانکداری متداول در جهان، در همین مدت، بسیار اندک به نظر می‌رسد. تحت این شرایط، طبعاً هر کوششی در جهت نوآوری و خلاقیت سازنده در این خصوص می‌تواند ملاً عاملی ارزشمند در جهت توسعه و تکامل آن به شمار آید.

علاوه بر این واقعیت‌های علمی، باید اضافه کرد که جهان پویای امروز، همواره در حال پیشرفت و تکامل است، زیرا هر لحظه اندیشه‌ای نو، دانش بشر را به جایگاه رفیع دیگری می‌رساند که با جایگاه قبلی آن فاصله‌ای بس طولانی و ژرف ایجاد می‌کند. بدین ترتیب، قطعاً تداوم پیدایی اندیشه‌های نو کلید و رمز تکامل و تعالی دانش بشر است و بدیهی است که همه علوم برای پیمودن راه تکامل و تعالی ناگزیر نیاز به نوآوری و خلاقیت دارند تا بتوانند از نشیب ایستایی به فراز پویایی ارتقا یابند. بانکداری اسلامی که خود پدیده‌ای نوپاست، مسلماً از این قاعده مستثنی نبوده و نیاز مبرم به پویایی بیشتر و تفکرات تازه‌تر دارد تا همپا با دیگر علوم، بتواند به قله رفیع دانش صعود کند.

اندیشه به کارگیری نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی از مدت‌ها قبل ذهن اندیشمندان این دانش را به خود مشغول داشته است. قطعاً یافتن راه حل مناسب برای به کارگیری این اندیشه در بانکداری اسلامی، تحولی تازه و در خور تحسین برای تکامل بانکداری اسلامی به وجود خواهد آورد که مسلماً اثر استفاده از آن، کمتر از پیدایی خود بانکداری اسلامی نخواهد بود.

در جهت کمک به تحقق این اندیشه، در این مقاله اهتمام لازم به کار خواهد رفت تا ضمن معرفی و تشریح نرخ سود شناور، تأثیر آن در برطرف کردن نارسایی‌ها و

● اهمیت یافتن راه حل مناسب برای بکارگیری نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی، کمتر از پیدایی خود بانکداری اسلامی نخواهد بود.

کوتاه مدت، میان مدت یا بلندمدت باشد- به همین میزان باقی می ماند و تغییر آنها یا در واقع، تغییر میزان سود آنها، بر پایه موازین شرعی، به هیچ وجه امکان پذیر به نظر نمی رسد، مگر در جهت کاهش. بدین ترتیب، برخی از ارقام تشکیل دهنده مصارف استقراضی، برای مدت های کوتاه مثلاً یکسال، بعضی برای مدت متوسط و بالاخره تعدادی برای مدت های طولانی حتی در بعضی موارد تا ۲۵ سال (مسکن) بلا تغییر باقی می مانند. در نتیجه، کلیه اشکالاتی که قبلاً در این قبیل موارد به آنها اشاره شد، اکنون به نحو کاملاً روشنی مشخص می شوند. به طوریکه ملاحظه می شود، اهمیت این نارسایی بیش از آنچه قبلاً تحلیل شده بود، به چشم می خورد. به علاوه، ارقام فوق الذکر کاملاً مؤید ضرورت به کارگیری نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی است. طبعاً به کارگیری آن نقش ارزنده ای در برطرف کردن این نارسایی و نهایتاً تمامیت و جامعیت بخشیدن به سیاست پولی خواهد داشت و مضافاً، موجبات حل بسیاری از مشکلات و نارسایی های پیش گفته دیگر را نیز فراهم خواهد آورد.

۲- مشکل پرداخت سود مناسب به سپرده ها: حسب طبیعت بانکداری اسلامی، همانطور که قبلاً ذکر شد، سود سپرده ها از محل درآمد تسهیلات اعطایی بانک های اسلامی پرداخت می شود. نظر به اینکه بخش عمده ای از تسهیلات اعطایی، به شرحی که در بند ۱ مورد تحلیل واقع شد، برای مدت طولانی، ناگزیر رقم معین و ثابتی از سود دریافت می دارد. لذا همین سود ثابت باید عیناً به سپرده گذاران پرداخت شود. به همین جهت، نارسایی مربوط به سود تسهیلات اعتباری، موجب نارسایی سود

اسلامی بوجود می آورد، به نحوی که مدیریت بانک با مشکلات مواجه شده و کارایی آن نیز تحت تاثیر قرار می گیرد. بدیهی است که تحت این شرایط، اتخاذ اعمال سیاست پولی نیز بانارسایی بسیار مواجه شده و اثرات اعمال این سیاست را در حد بسیار چشم گیری کاهش می دهد. برای تشریح بیشتر موضوع، مشکلات و نارسایی های ناشی از نبود نرخ سود شناور، به شرح ذیل مورد بررسی قرار می گیرد.

۱- نارسایی سودآوری بانک ها: نظر به اینکه بخش عمده ای از منابع تسهیلات اعتباری بانک ها با درآمد ثابت برای مدت طولانی در طرح های سرمایه گذاری، امر مسکن و دیگر امور به کار گرفته می شود، لذا بانک ها ناگزیر در همین مدت طولانی باید در آمد ثابت این قبیل تسهیلات را بدون اینکه بتوانند هیچ تغییری در آن بدهند، در درآمدهای سالانه خود منظور دارند. طبعاً این نارسایی بدون اینکه مدیریت بانک ها در پیدایی آن نقش و دخالت داشته باشند یا بتوانند در حذف آن اقدامی کنند، برای مدت زیادی ادامه خواهد داشت. البته به کارگیری نرخ سود شناور می تواند در برطرف کردن این نارسایی سهم بسیار زیادی داشته باشد. در هر صورت، برای بیشتر روشن شدن مطلب ضرورت دارد که نتیجه تجربیات بانک های اسلامی ظرف مدت ایجاد بانکداری اسلامی تاکنون مورد بحث و تحلیل قرار گیرد.

نگاهی گذرا به ارقام ترازنامه بانک های اسلامی در ایران، ترکیب مصارف یا انواع تسهیلات اعطایی و همچنین، ترکیب منابع یا سپرده های آنها را در پایان سال ۱۳۷۶ به شرح جدول شماره یک مشخص می دارد.

جدول شماره یک

ترکیب منابع و مصارف

بانک های اسلامی در ایران در پایان سال ۱۳۷۶

منابع			مصارف	
قرض الحسنه	منابع	تسهیلات	مالکیتی	۲۸ درصد
سرمایه گذاری	سپرده	اعطایی	استقراضی	۷۲ درصد
	سایر منابع	سایر مصارف		xx
	جمع	جمع		xxx

به سپرده ها می شود. طبعاً اعمال نرخ سود شناور در مورد تسهیلات اعطایی، می تواند تاثیری متقابل و مشابه بر پرداخت سود شناور به سپرده ها داشته و این مشکل را به صورت ریشه ای حل کند.

۳- نارسایی های سیاست پولی: به تبع مشکلات و نارسایی هایی که در بندهای ۱ و ۲ فوق تشریح شد، بدیهی است که سیاست پولی نیز نمی تواند از کارایی لازم برخوردار باشد، زیرا سیاست پولی جدید فقط می تواند در

وضعیت نسبی عملکرد چهارده ساله بانکداری اسلامی در ایران در زمینه مصرف منابع و همچنین، تجهیز منابع در ارقام جدول شماره یک منعکس می باشد. به طوریکه ارقام مذکور نشان می دهد، بخش عمده ای از منابع مالی بانک ها در فعالیت های اصلی آنها به شکل تسهیلات استقراضی درگیر شده است. همانطور که قبلاً در این زمینه مشروحاً بحث شد، این ارقام- اعم از اصل و سود آن- برای طول مدت وصول آنها- اعم از اینکه

● بخش عمده ای از منابع مالی بانک ها در فعالیت های اصلی آنها به شکل تسهیلات استقراضی درگیر شده است.

محدوده منابع و مصارف جدید (Marginal) کاربرد داشته باشد. در نتیجه، این سیاست قادر نخواهد بود که برکل منابع بانک‌ها از جمله بر آن قسمت از منابع مالی که در تسهیلات اعطایی با نرخ سود ثابت و مبلغ ثابت درگیر شده‌است و در نتیجه، بر مجموعه سپرده‌های تشکیل دهنده منابع مالی این تسهیلات موثر واقع شود. بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که سیاست پولی نمی‌تواند تحت این شرایط، از تمامیت و جامعیت کافی برخوردار بوده و پاسخ‌گوی نیازهای اقتصادی جامعه باشد. بدیهی است که ابزار نرخ سود شناور، در صورتیکه به کار گرفته شود، می‌تواند با تغییر در نرخ سود کل تسهیلات اعطایی و در نتیجه، با تغییر در نرخ سود کل سپرده‌ها، در حجم آنها که یکی از اهداف اصلی سیاست پولی است، موثر واقع شود.

۴- مشکل تاثیر تورم: به ترتیبی که بیان شد، از یکطرف، تورم تاثیر منفی بر درآمد سپرده‌ها و از طرف دیگر، تاثیر معکوس بر منافع گیرندگان تسهیلات اعطایی، خواهد داشت. به طوریکه ملاحظه می‌شود، تورم موجب می‌گردد که از محل درآمد پس‌انداز کننده با در واقع، سپرده‌گذار، به گیرنده تسهیلات اعطایی سوسید (کمک سود) داده شود. طبعاً این عمل نه صحیح است، نه پسندیده و نه به نفع اقتصاد جامعه می‌باشد، زیرا همه این عوامل موجب می‌شوند که میزان پس‌انداز و مآلاً سرمایه‌گذاری کاهش یابد. یادآوری می‌شود که نرخ سود شناور می‌تواند تا حدود زیادی اثر منفی تورم را خنثی کند.

۵- مختل شدن کارایی مدیریت بانک‌ها: مدیریت هر واحد اقتصادی هنگامی می‌تواند از کارایی لازم برخوردار باشد که آن مدیریت بتواند بر عوامل موثر در فعالیت آن واحد اعمال نظارت و کنترل کافی داشته‌باشد و نهایتاً بتواند آن عوامل را به نحو مطلوب به کار گیرد. تحت شرایط و وضعیتی که ترسیم شد، به نظر می‌رسد که مدیریت بانک، علی‌رغم داشتن وظیفه و مسوولیت سنگین در مورد جذب منابع و اعطای تسهیلات، اختیارات لازم را در زمینه تعیین نرخ سود ندارد یا لاقلاً اختیارات محدود و در حد حاشیه (Marginal) خواهد بود. در چنین محیطی، قطعاً نتیجه عمل مدیریت بانک نمی‌تواند از کارایی لازم برخوردار باشد، زیرا عملاً تصمیم در مورد اعمال نرخ نسبت به تسهیلات اعطایی و همچنین، در مورد جذب سپرده‌ها تابع سیاست پولی خواهد بود که به نوبه خود از کارایی لازم برخوردار نیست، در حالی که پاسخ‌گویی در مقابل نتایج عملکرد بانک بامدیریت می‌باشد. در واقع، در چنین محیط اجرایی، مسوولیت‌ها و اختیارات، تناسب لازم را ندارند. در این مورد نیز ضرورتاً اضافه می‌شود که نرخ سود شناور موجب می‌گردد که اختیارات افزایش یافته و متناسب با

مسوولیت باشد.

۶- مشکل اخذ جریمه تأخیر تأدیه: از جمله دیگر نارسایی‌های موجود در شیوه عمل اعطای تسهیلات اعتباری با نرخ سود ثابت در بانکداری اسلامی، اخذ جریمه تأخیر تأدیه در مواردی است که پرداخت تعهدات با تأخیر مواجه می‌شود. ضرورتاً یادآوری می‌شود که اخذ جریمه تأخیر تأدیه در این قبیل موارد ایجاد شبهه "ریا" می‌کند و به نظر گروهی از صاحب‌نظران فقهی، عمل اخذ جریمه تأخیر تأدیه عمل "ربوی" تلقی می‌شود. اما به کارگیری نرخ سود شناور، به نحوی که پیشنهاد شد، موجب می‌شود که همواره مالکیت بخشی از اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطایی در ید بانک باقی بماند و در صورت تأخیر در پرداخت، با تغییر نرخ سود، سود زمان تأخیر نیز در چارچوب موازین شرعی اخذ شود. از این رو، این شیوه عمل نه تنها مشکل اخذ جریمه تأخیر تأدیه را حل می‌کند، بلکه شبهه ربوی بودن عملیات را نیز برطرف می‌سازد.

۷- مشکل اخذ وثیقه برای تسهیلات اعطایی: برای آندسته از تسهیلات اعتباری که هنگام اعطای تسهیلات، مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات از ید بانک خارج می‌شود و به ید مشتری درمی‌آید و در نتیجه، بانک حقوق مالکیت خود را در این مورد از دست می‌دهد، باید وثیقه اضافی از مشتری اخذ کرد. طبعاً تأمین وثیقه مطمئن در بسیاری از موارد، از جمله در مورد طرح‌های بزرگ، بسیار مشکل است و از حد توان بسیاری از مشتریان خارج می‌باشد، در حالی که اعمال نرخ سود شناور ایجاب می‌کند که تسهیلات اعطایی اولاً، به صورت مالکیتی درآید و ثانیاً، این مالکیت در حد مانده تسهیلات تسویه نشده تا پایان مدت تسویه در ید بانک باقی بماند. طبعاً با شیوه عمل پیشنهادی، نه تنها از ابزار نرخ سود شناور استفاده می‌شود، بلکه مشکل اخذ وثیقه نیز حل خواهد شد، زیرا مالکیت در ید بانک باقی می‌ماند و نیازی به وثیقه ندارد.

۸- مشکل تمدید مدت تسهیلات اعطایی: تمدید مدت تسهیلات اعطایی در مورد آندسته از تسهیلات اعتباری که اصل و سود آنها ثابت بوده و مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعتباری از ید بانک خارج شده و در ید مشتری قرار می‌گیرد و در مقابل ذمه مشتری به اندازه بدهی ایجاد شده در برابر بانک مشغول می‌شود، بسیار مشکل است و در بسیاری موارد تمدید مدت یا باید در شکل "حسنه" باشد که از لحاظ بانک عملی به نظر نمی‌رسد، یا عمل تمدید از دیدگاه فقهی قطعاً ربوی خواهد شد که از لحاظ موازین شرعی و مقرراتی پذیرفته نیست. این مشکل نیز همراه با به کارگیری ابزار نرخ سود شناور که موجب می‌شود مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطایی به تدریج منتقل می‌شود، قابل

● اعمال نرخ سود شناور در مورد تسهیلات اعطایی، می‌تواند بر پرداخت سود شناور به سپرده‌ها اثر بگذارد.

متداول در جهان، چنانچه نرخ بهره یا نرخ سود اعتبارات یا نرخ سود سپرده‌ها در مقاطع مختلف زمانی بتواند حسب شرایط خاصی، به ویژه شرایط اقتصادی، در جهت کاهش یا افزایش تغییر کند، نرخ مذکور اصطلاحاً "شناور" نامیده می‌شود. با این توصیف، نرخ بهره شناور، بر مبنای آنچه در بانکداری غیر اسلامی در جهان رایج است، عبارتست از نرخی که حسب تفاهم انجام شده بین بانک و مشتری، می‌تواند در مقاطع مختلف زمانی نوسان کند. در جهت استفاده از این مطلب، معمولاً بانک‌ها و موسسات اعتباری پایه نرخ بهره اعتبارات و بعضاً سپرده‌های خود را برابر با نرخ بهره بازار مشخصی (مثلاً بازار بین بانکی لندن، توکیو، پاریس ...) در نظر گرفته و مبلغی نیز به صورت Margin به آن اضافه می‌کنند. نظر به اینکه نرخ بهره متداول در بازار بین بانکی در نقاط مختلف جهان در طول زمان همواره در نوسان است، لذا نرخ بهره اعتبارات و بعضاً سپرده‌های آنها نیز حسب تفاهم انجام شده و به تبع نوسانات مذکور، تغییر می‌کند. در واقع، بانک‌ها و موسسات اعتباری عملاً از یکطرف منابع مالی لازم برای فعالیت‌های خود را با نرخ شناور جذب می‌کنند و طبعاً از طرف دیگر، منابع جذب شده را با همان نرخ شناور از گیرنده اعتبار وصول می‌نمایند. بدیهی است که بانک‌ها و موسسات اعتباری، کارمزد یا سود خود را به صورت نرخ اضافه (Margin)، علاوه بر نرخ شناور از مشتریان خود دریافت می‌دارند. این نرخ اضافه، معمولاً ثابت بوده و به ندرت تغییر می‌کند. البته یادآوری می‌شود که این نوع عملیات عمدتاً بر پایه "قرض" یا "وام" استوار است و پرداخت بهره به آن - اعم از اینکه نرخ بهره شناور یا ثابت باشد - از دیدگاه اسلامی "ربا" تلقی می‌شود. بدین ترتیب، بکارگیری این شیوه عمل در بانکداری اسلامی به هیچ‌وجه امکان‌پذیر نیست.

نکته مهم در این است که بانک یا موسسه اعتباری غیراسلامی با این شیوه عمل همواره نرخ بهره اعتبارات خود را با شرایط اقتصادی بازار تنظیم کرده و به تبع نوسانات نرخ بهره در بازار، نرخ بهره اعتبارات یا بعضاً سپرده‌های خود را تغییر می‌دهد. در نتیجه این اقدامات، تأمین کننده منابع مالی، بانک یا موسسه اعتباری واسطه، هیچگاه از این بابت زیان نمی‌بیند، زیرا اگر نرخ بهره در بازار تغییر کند، بانک از یک طرف نرخ بهره تغییر یافته را به تأمین کننده منابع مالی پرداخت می‌کند و از طرف دیگر، همان نرخ بهره و همچنین، سود اضافه (Margin) خود را از گیرنده اعتبار دریافت می‌دارد.

نکته مهم دیگری که باید یادآوری شود، این است که در این شیوه عمل، صرف‌نظر از این که این رفتار با موازین اسلامی تعارضی داشته یا نداشته باشد، بانک یا اطمینان خاطر عمل کرده و همواره برای اعطای اعتبارات پیشقدم می‌شود. علاوه بر این، این شیوه عمل موجب می‌شود که

حل می‌باشد، زیرا چون مالکیت مدت معینی ندارد، لذا مدت مالکیت یا در واقع، مدت تسهیلات اعطایی (مالکیتی) به هر میزان که لازم باشد، می‌تواند استمرار داشته باشد و اصطلاحاً تمدید مدت صورت پذیرد.

۹- عدم رغبت بانک‌ها به اعطای تسهیلات بلندمدت: اصولاً در ایران بانک‌های اسلامی به اعطای تسهیلات بلند مدت، به ویژه اعطای اعتبار به طرح‌های سرمایه‌گذاری رغبت چندانی نشان نمی‌دهند و دلایل آن هم از دو مطلب عمده زیر نشأت می‌گیرد: اولین مطلب، ثابت بودن نرخ سود برای مدت طولانی است که در برخی موارد، مانند مسکن، حتی به ۲۵ سال نیز می‌رسد. طبعاً در تمام این مدت طولانی، بانک نمی‌تواند دخل و تصرفی در میزان نرخ سود تسهیلات بکند و ناگزیر باید آن را به همان میزان در سود و زیان خود نشان بدهد. بدیهی است که بانک‌ها برای رهایی از این معضل، عمدتاً به طرح‌ها یا اعتبارات بلند مدت پاسخ مثبت نشان نمی‌دهند، حتی اگر طرح از جمیع جهات موجه باشد و به علاوه، اطمینان کافی برای دریافت سود کافی در طول دوره بازپرداخت وجود داشته‌باشد. دومین مطلب، ناشی از عدم امکان دریافت سود در دوره اجرای طرح، به دلیل وجود مقررات، می‌باشد. در بسیاری از طرح‌ها مدت این دوره، در حالت عادی تاسه سال و در برخی دیگر تا ده سال نیز به طول می‌انجامد. در تمام این مدت، بانک‌ها به دلیل وجود مقررات فعلی، مجاز به دریافت سود نمی‌باشند. هر چند به دلیل مقررات، چنین وضعی وجود دارد، لکن در هر صورت، این مقررات مانعی در سر راه پذیرش طرح‌های سرمایه‌گذاری که لازمه توسعه اقتصادی است، می‌باشد. طبعاً با پذیرش پیشنهاد نرخ سود شناور و بکارگیری آن، قاعدتاً مقررات نیز باید اصلاح شوند و بانک‌ها طرح‌های سرمایه‌گذاری و بلندمدت را با رغبت تمام خواهند پذیرفت. به طوریکه ملاحظه می‌شود، نقش نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی کمتر از نقش نرخ شناور در بانکداری متداول در جهان نیست، زیرا عملاً دیده شده‌است که کم یا بیش حل هر یک از مشکلات و برطرف کردن تمامی نارسایی‌های موجود در بانکداری اسلامی، مستلزم به کارگیری نرخ سود شناور در این بانکداری است.

برای تشریح بیشتر مطلب، بدواً نرخ بهره شناور در بانکداری متداول در جهان و متعاقب آن، نرخ سود شناور و نحوه به کارگیری آن در بانکداری اسلامی مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

نرخ بهره شناور در بانکداری متداول در جهان

همانطور که قبلاً بیان شد، بر پایه شیوه بانکداری

● بکارگیری ابزار نرخ سود شناور می‌تواند در حجم سپرده‌ها مؤثر باشد.

اعطای اعتبارات کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت با یکدیگر تفاوت چندانی برای بانک نداشته باشند و در همه موارد مذکور یکسان عمل شود. دلیل عمده این امر از این مطلب ناشی می شود که بانک معمولاً در اعطای هر یک از این انواع اعتبارات، خطرات ناشی از نوسان نرخ بهره را تا حدودی پوشش می دهد. با این ترتیب، شیوه عمل مذکور موجب می شود که ریسک ناشی از نوسان نرخ بهره کاهش یابد و در روند سودآوری بانک تغییری ایجاد نکند. به عبارت دیگر، اعطای اعتبارات تحت این وضعیت، با هر مدتی برای بانکها از لحاظ ریسک درآمدی یکسان خواهد بود.

بدین ترتیب، رفته رفته این شیوه عمل در سراسر جهان متداول شده و تقریباً بخش عمده ای از کل حجم اعتبارات اعطایی بانکها، به ویژه اعتبارات بلندمدت آنها را در برمی گیرد. در نتیجه، این موسسات با اطمینان خاطر بیشتری، بدون توجه به نتایج نامساعد ناشی از ریسک های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امثال آن، به اعطای اعتبار با نرخ بهره شناور مبادرت می ورزند. آخرین نکته ای که در این مورد قابل ذکر به نظر می رسد، این است که بر پایه این شیوه عمل، تنظیم و اعمال سیاست پولی نیز با اطمینان خاطر از کاربرد مؤثر آن، با سهولت بیشتری امکان پذیر خواهد بود، چون همانطور که قبلاً ذکر شد، تصمیمات سیاستگذاران پولی در درون نظام بانکی و موسسات اعتباری قابل تطبیق با وضعیت اعتباری و سپرده های خود آنها بوده و با سهولت این بانکها و موسسات اعتباری با رغبت و با سرعت از این سیاست پیروی می کنند. زیرا با پیروی از این سیاست، نرخ بهره بین بانکی تغییر کرده و به تبع آن، نرخ بهره تسهیلات اعتباری و بعضاً نرخ بهره سپرده ها نیز تغییر می کند که طبعاً در سودآوری آنها تأثیری نخواهد داشت.

نرخ شناور در بانکداری اسلامی

آنچه در بالا ذکر شد، کاربرد نرخ بهره شناور در مورد بانکها و موسسات اعتباری غیراسلامی است. اما کاربرد نرخ شناور در فعالیت بانکها و موسسات اعتباری اسلامی شرایطی کاملاً متفاوت دارد، زیرا در بانکها و موسسات اعتباری اسلامی شیوه رفتاری در زمینه عملیات مربوط به اعطای تسهیلات اعتباری و همچنین جذب سپرده ها تفاوت اساسی و ریشه ای با همین عملیات در بانکهای غیراسلامی دارد. در نتیجه، اعمال نرخ سود شناور در مورد سود تسهیلات اعطایی و همچنین، سود سپرده ها در این گونه بانکداری مشکل تر از آنچه تاکنون بیان شد، به نظر می رسد. در هر صورت، قدری تعمق بیشتر در شیوه رفتاری

بانکها و موسسات اعتباری اسلامی در زمینه فعالیت های اعتباری و جذب سپرده توسط آنها به بیشتر روشن کردن موضوع کمک می کند. در بانکداری اسلامی، اولاً، سود بانکها از به کارگیری منابع مالی آنها در فعالیت های اقتصادی که در واقع، فعالیت های مربوط به تسهیلات اعطایی آنها است، حاصل می شود. ثانیاً، سود سپرده های آنها که تابعی از همین درآمد است، از همین محل پرداخت می شود. بدین ترتیب، به کارگیری نرخ سود شناور در مورد تسهیلات اعطایی موجب به کارگیری نرخ سود شناور در مورد سپرده ها نیز می شود.

برای تشریح کاربرد نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی، ضرورت دارد که شیوه های رفتاری بانکهای مورد بحث، در زمینه اعطای تسهیلات اعتباری و همچنین، شیوه رفتاری آنها در زمینه جذب سپرده ها مورد تحلیل قرار گیرد. در جهت حصول به این امر، یادآوری می شود که مجموعه ابزارهای تأمین مالی یا ابزارهای اعتباری که در بانکداری اسلامی به کار گرفته می شوند، ماهیتاً نیاز به بررسی و دقت نظر بیشتری دارند.

در هر صورت، تعمق و دقت نظر بیشتر نشان می دهد که گر چه تمامی این ابزارها نهایتاً نیاز اعتباری متقاضیان را تأمین می کنند، لکن ابزارهای مزبور از لحاظ سودآوری عملاً در شکل متفاوتی عمل می کنند. بر پایه همین ویژگی، ناگزیر رفتار بانک اسلامی از لحاظ تأمین منابع مالی متقاضیان یا در واقع، از لحاظ اعطای تسهیلات اعتباری، اصولاً به دو شیوه عمل کاملاً متمایز قابل تقسیم است.

در شیوه عمل نخست، بانک اسلامی برای تأمین نیازهای مالی متقاضیان، ضمن تهیه و تدارک اموال و خدمات مورد درخواست آنها، نهایتاً ابزاری را انتخاب می کند تا بتواند در بدو امر یا در مقطع دیگری از زمان، مالکیت کل اموال و خدمات مورد اشاره را به وسیله آن ابزار به متقاضی منتقل کرده و سود خود را در همان زمان تعیین کند. بدیهی است که بر مبنای این شیوه عمل، سودی که بدین ترتیب به میزان مشخص یا به اصطلاح ثابت تعیین می شود، در آینده دفعه واحده یا به تدریج بدون دخل و تصرف در میزان آن (مگر در جهت کاهش) وصول می شود. به بیان دیگر، در این شیوه رفتاری، سود در شکل رقم ثابت و معین (Profit Margin) به قیمت اموال و خدماتی که مالکیت آنها به متقاضی منتقل می شود، اضافه شده تا قیمت واگذاری آنها در واقع، میزان تسهیلات اعتباری (شامل اصل و سود) به دست آید. به طوری که ملاحظه می شود، در این شیوه رفتاری اولاً، کسب سود بر مبنای عملیات سود و زیان (PLS) نیست، بلکه برای تحصیل سود، همانطور که ذکر شد، مبلغی به صورت ثابت به قیمت اضافه می شود؛ ثانیاً، رابطه ای که متعاقباً بر اثر این نقل و انتقال مالکیت، بین بانک و مشتری ایجاد

● در شرایط تورمی، از محل درآمد سپرده گذاران به گیرندگان تسهیلات سوبسید داده می شود!

نمودار شماره یک

اندک
گروه (۱)
گروه (۲)
گروه (۳)

بخش صنعت و
معادن

تسهیلات اعطایی
استقرایی

گروه (۱)
گروه (۲)
گروه (۳)

بخش
کشاورزی

گروه (۱)
گروه (۲)
گروه (۳)

بخش مسکن و
ساختمان

تسهیلات اعطایی
مالکیتی

تسهیلات اعطایی با
استفاده از کل سپرده‌ها در
شکل عام

گروه (۱)
گروه (۲)
گروه (۳)

بخش خدمات
و بازرگانی

با استفاده از کل
سپرده‌ها در
شکل عام

گروه (۱)
گروه (۲)
گروه (۳)

بخش متفرقه

● همه ابزارهایی که در
بانکداری اسلامی بکار
می‌روند، دارای ویژگی
لازم برای ایجاد نرخ
سود شناور نیستند.

می‌شود، رابطه استقراضی (رابطه داین و مدیون) خواهد بود. موکداً یادآوری می‌شود که هم میزان سود ثابت و هم رابطه استقراضی در این نوع عملیات، موجب مشکلات بسیار زیادی برای بانک‌های اسلامی می‌شود و این مشکلات، هسته اصلی نارسایی‌های عمده بانک‌های اسلامی را تشکیل می‌دهد. در هر صورت، این شیوه اعطای تسهیلات اعتباری در بانکداری اسلامی را می‌توان اصطلاحاً تأمین مالی استقراضی یا "تسهیلات اعطایی استقراضی" نامید. با توجه به مراتب فوق، نتیجه‌گیری می‌شود که در "تسهیلات اعطایی استقراضی" مالکیت سرمایه به کار رفته در سرمایه‌گذاری (اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطایی) در نهایت متعلق به تأمین‌کننده منابع مالی (Financier) نخواهد بود، زیرا مالکیت سرمایه در قرض از قرض دهنده یا تأمین‌کننده منابع، به قرض‌گیرنده یا در واقع، به گیرنده تسهیلات اعطایی منتقل خواهد شد. در مقابل، مالکیت "ذمه" یا "دین" قرض‌گیرنده به قرض‌دهنده یا تأمین‌کننده منابع مالی (Financier) منتقل می‌شود. توضیحاً اضافه می‌کند که براساس موازین شرعی در میزان یا مبلغ این مالکیت به هیچ وجه نمی‌توان تغییری داد، مگر در جهت کاهش یا در واقع، در جهت تنزیل آن. نتیجه‌گیری دیگری که از این تحلیل به دست می‌آید، این است که در این شکل از تأمین منابع مالی یا اعطای تسهیلات اعتباری (Financing) شخصیت اعتباردهنده یا تأمین‌کننده مالی (Financier) و شخصیت اعتبارگیرنده (سرمایه‌گذار) در تمام طول اعتبار (Financing Period) مستقل از یکدیگر می‌باشد و به همین دلیل، در تمام طول دوره مذکور، قرض‌دهنده هیچ حقی (به استثنای طلب خود) در منافع حاصل از فعالیت قرض‌گیرنده ندارد. آخرین نتیجه‌ای که از این بحث به دست می‌آید، این است که سود تسهیلات اعطایی با این روش ثابت و محدود به همان رقم اولیه است که به صورت رقم اضافه (Margin) به قسمت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطایی اضافه شده و به دلیل شخصیت‌های مختلف فوق هیچ رقم دیگری را نمی‌توان به سود مزبور اضافه کرد. در غیر این صورت، رقم اضافه شده، دریافت من غیر حق از قرض‌گیرنده تلقی شده و ماهیتاً "ریا" محسوب می‌شود.

به طوری که ملاحظه می‌شود، در هر صورت، به کارگیری نرخ سود شناور در این شیوه اعطایی تسهیلات اعطایی امکان‌پذیر به نظر نمی‌رسد، در حالی که در شیوه عمل دوم مربوط به نحوه اعطای تسهیلات اعتباری، به ترتیبی که ذیلاً مورد تحلیل قرار می‌گیرد، به کارگیری نرخ سود شناور، با موازین اسلامی تعارض نداشته و امکان‌پذیر خواهد بود.

در این مورد لزوماً یادآوری می‌شود که ماحصل عملیات بانکداری اسلامی از نتیجه معاملات آنها بر مبنای

سود و زیان (PLS) یا در واقع، از نتیجه فعالیت آنها در امور اقتصادی به دست می‌آید. طبیعاً نتیجه این فعالیت، براساس موازین اسلامی، "سود" یا "زیان" خواهد بود. در واقع، فعالیت مداوم و مستمر بانک‌های اسلامی در امور اقتصادی در طول زمان در آینده، ملاً منجر به سود یا زیان آنها می‌شود. این سود یا زیان نیز به نوبه خود از مابه‌التفاوت قیمت احراز مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطایی و انتقال همین مالکیت با قیمت دیگر حاصل می‌شود. نظر به این که انتقال مالکیت در طول زمان در آینده هم ممکن است یکجا و هم به تدریج صورت پذیرد، لذا این ویژگی می‌تواند پایه پیدایی سود شناور قرار گیرد.

در عین حال، یادآوری می‌شود که چون در این شیوه رفتاری قیمت اموال و خدمات، یا سهام و سهم‌الشرکه، یا اوراق مشارکت موضوع تسهیلات اعطایی، تحت شرایط و تفاهات انجام شده قبلی، قابل تعیین می‌باشد، طبیعاً این قیمت ممکن است، هم به طور مطلق و هم به طور نسبی در دوره‌ای نسبت به دوره قبل متفاوت باشد. مسلماً با تغییر قیمت، سود نیز می‌تواند متغیر شده و به صورت شناور درآید. با بیان دیگر نیز استدلالی مشابه استدلال فوق وجود دارد. بر این پایه می‌توان اظهار داشت که چون در این شیوه اعطای تسهیلات اعتباری، همواره تمام یا بخشی از اموال و خدمات، یا اوراق موضوع تسهیلات اعطایی در مالکیت بانک باقی می‌ماند و در نتیجه، بانک با استفاده از مالکیت خود می‌تواند این اموال و خدمات را با قیمت‌های متفاوت واگذار کند، از این رو، این شیوه از اعطای تسهیلات را می‌توان اصطلاحاً "تسهیلات اعطایی مالکیتی" نامید.

با توجه به مراتب فوق، ملاحظه می‌شود که در "تسهیلات اعطایی مالکیتی" همواره مالکیت سرمایه به کار رفته در سرمایه‌گذاری (اموال و خدمات و اوراق موضوع تسهیلات اعطایی) متعلق به تأمین‌کننده منابع اعتباری، یعنی Financier می‌باشد. در واقع، Financier و سرمایه‌گذار (گیرنده تسهیلات اعطایی)، حسب موازین اسلامی، در یک شخصیت جمع می‌شود و در عین حال، چون مالکیت سرمایه (اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطایی) قابل نقل و انتقال است و چون قیمت سرمایه تابع توافق طرفین معامله‌کننده می‌باشد، در نتیجه، همانطور که در بالا اشاره شد، قیمت سرمایه در وهله نخست و سود آن در وهله بعدی می‌تواند متغیر یا به اصطلاح شناور باشد.

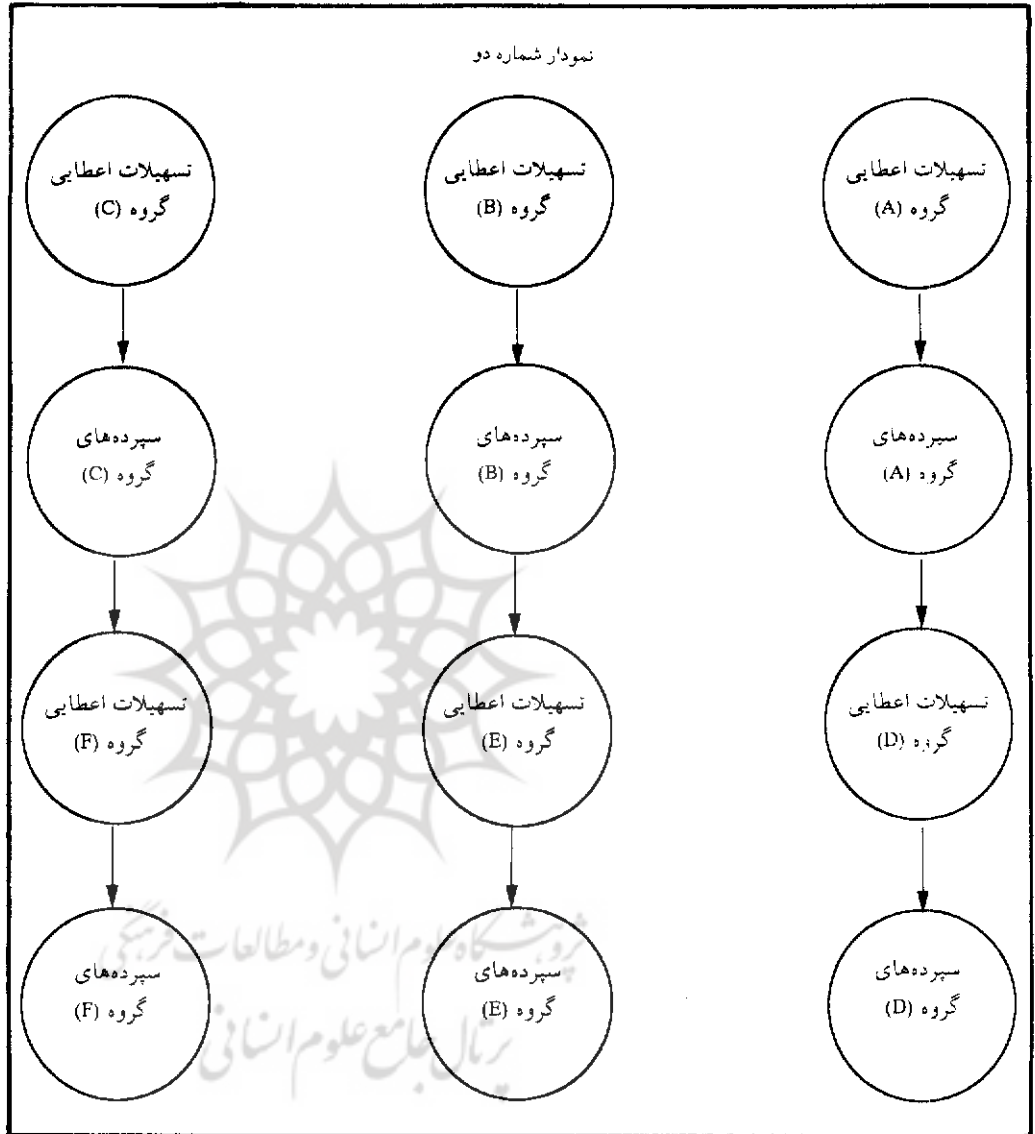
با شناختی که اکنون در مورد نرخ سود شناور حاصل شد، می‌توان اذعان داشت که به کارگیری آن واجد کلیه امتیازات و مزایایی خواهد بود که در قسمت‌های قبلی این مقاله تحلیل شد. طبیعاً همه ابزارهایی که در بانکداری اسلامی به کار می‌روند، دارای ویژگی‌های لازم برای ایجاد

● نقش نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی، کمتر از نقش نرخ شناور در بانکداری متداول در جهان نیست.

نرخ سود شناور نیستند. از همین رو، در قسمت بعدی اهتمام لازم به کار خواهد رفت تا ضمن برشمردن ابزارهای اعتباری (Financing Instruments) که در بانکداری اسلامی به کار گرفته می‌شوند، ابزار یا ابزارهایی که ویژگی

منابع مالی (Financer) در اختیار متقاضی قرار گیرد. این تعریف از دیدگاه نظری علمی و همچنین، از دیدگاه فقهی می‌تواند چند ویژگی را به همراه خود داشته باشد: مبلغ، مدت کاربرد عام، امکان پرداخت سود از ویژگی‌های

اصلی، تأمین وثیقه، قابلیت تمدید، نداشتن مشکل جریمه تأخیر تأدیه و نظایر آن از ویژگی‌های جانبی ابزار می‌باشند.

با توجه به آنچه بیان شد، ابزاری بر ابزارهای دیگر برتری دارد که از امتیازات و ویژگی‌های مطلوب بیشتری برخوردار باشد و بتواند:

(۱) هر مبلغ از منابع مالی را از اعتباردهنده به اعتبارگیرنده منتقل کند.

(۲) هر مدت نیاز متقاضی را تأمین کند.

(۳) قدرت تحصیل سود، حتی سود شناور را برای مالک آن داشته باشد.

لازم برای ایجاد نرخ سود شناور را در بانکداری اسلامی دارند، معرفی شوند:

۱- ابزار اعتباری: ابزار به مفهوم کلی آن وسیله‌ای

است که با آن کاری صورت می‌پذیرد. ابزار اتومبیل، ابزار تولید، ابزار کار، ابزار خانگی ... ابزار سیاست مالی، ابزار سیاست پولی، ابزار اعتباری یا ابزار تسهیلات اعطایی از مصداق ابزار هستند. با تعریف فوق، ابزار اعتباری وسیله‌ایست که با استفاده از آن، منابع اعتباری یا منابع مالی از شخصی به شخص دیگر منتقل می‌شود. در واقع، منابع مالی مورد نیاز متقاضی می‌تواند به وسیله یک یا چند نوع از ابزار تسهیلات اعطایی توسط تأمین‌کننده

● میزان سود ثابت و رابطه استقراری در بانکداری اسلامی، ریشه اصلی نارسایی‌های این سیستم محسوب می‌شود.

صورت پذیرد. طبعاً در این شیوه تأمین منابع یا در واقع، در این شیوه اعطای تسهیلات اعتباری، به کارگیری نرخ سود شناور بر پایه موازین اسلامی، با سهولت امکان پذیر به نظر نمی‌رسد.

نظر به این که هم در مورد مصرف منابع و هم در زمینه تجهیز منابع شیوه عمل باید به نحوی باشد که نرخ سود شناور بتواند مورد استفاده قرار گیرد، لذا سوال مشخص این است که شیوه رفتاری در هر یک از این دو مورد چگونه باید باشد تا به کارگیری نرخ مزبور در آنها عملی شود؟

اول در زمینه مصرف منابع، یادآوری می‌شود که ابزار مشارکت به صورت ابزار تسهیلات اعطایی با استفاده از شیوه خرید و فروش اوراق پیشنهادی به کار گرفته می‌شود. در واقع، متقاضیان تسهیلات اعطایی تحت شرایط و ضوابط معین، در مقام فروشنده اوراق مذکور به بانک، منابع مالی لازم را برای فعالیت‌های خود دریافت می‌دارند. ضمناً همین متقاضیان باز هم تحت شرایط و ضوابط معین، در مقام خریدار اوراق مذکور، با خرید این اوراق نسبت به بازپرداخت منابع مالی دریافت شده و سود متعلقه در مقاطع معین اقدام لازم معمول می‌دارند.

دوم در زمینه تجهیز منابع پس‌انداز جامعه باید اذعان داشت که در بانکداری اسلامی تجهیز سپرده‌ها و به ویژه تجهیز سپرده‌های سرمایه‌گذاری وابسته به تسهیلات اعطایی است، زیرا هم تأمین منابع مالی مربوط به تسهیلات اعطایی عمدتاً سپرده‌ها می‌باشد و هم نهایتاً سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری از محل درآمد یا سود تسهیلات اعطایی پرداخت می‌شود. بدین ترتیب، سپرده‌ها نیز در شیوه عمل پیشنهادی می‌توانند به تبع سود شناور تسهیلات اعطایی، سود شناور داشته باشند. به کارگیری سود شناور در سپرده‌ها نیز به نوبه خود به دو صورت عملی به نظر می‌رسد. در صورت اول، سپرده‌ها به صورت عام در تسهیلات اعطایی به کار برده می‌شود. شیوه کنونی متداول در بانک‌های اسلامی در ایران از مصادیق بارز استفاده عام از سپرده‌ها می‌باشد. طبعاً استفاده از سپرده‌ها با شیوه جدید نیز می‌تواند سودی شناور کسب کند.

در این شیوه عمل یا در واقع، در صورت دوم، سپرده‌ها به شکل خاص در امکانات سرمایه‌گذاری بانک‌ها (انواع تسهیلات اعطایی آنها) به کار گرفته شده و سود حاصل از این امکانات، به صورت خاص، عاید سپرده‌گذاران خواهد شد. البته ذکر یک نکته هم در اینجا حایز اهمیت است و نکته مذکور این است که چنانچه سپرده‌ها به صورت مستقیم در اوراق سهام موقت، اوراق سهم‌شرکه و اوراق مشارکت مربوط به تأمین اعتبار موارد خاص به کار بروند، در این صورت، بانک قاعداً باید در

۴) بر مبنای سود و زیان (PLS) به کار گرفته شود.
 ۵) کاربرد عام داشته باشد و بتواند در همه زمینه‌های مورد نیاز متقاضی تأمین مالی کند.
 ۶) قابلیت تمدید مدت، همراه با حفظ منافع لازم برای اعتباردهنده، داشته باشد.

صرفنظر از ویژگی‌های فوق، ابزار اعتباری باید وسیله‌ای مناسب برای اعمال سیاست پولی، اعمال مدیریت کارآمد، تأمین‌کننده منافع سپرده‌گذار، سپری در مقابل عوارض منفی ناشی از تورم و نظایر آن باشد. اصولاً، از لحاظ علمی، همانطور که مشروحاً در قسمت‌های قبلی تحلیل شد، دو نوع ابزار تأمین مالی یا ابزار اعتباری متصور است و هر یک از این دو نوع، در نوع خود دارای شقوق متعدد می‌باشند. نوع اول، ابزارهای "استقراضی" و نوع دوم ابزارهای "مالکیتی" را تشکیل می‌دهد.

۲- ابزار اعتباری مطلوب: هر یک از ابزارهای اعتباری که در بانکداری اسلامی به کار می‌رود، ویژگی‌های خاص خود را دارد. آنچه مهم است، انتخاب ابزار یا ابزارهای اعتباری است که مجموعه ویژگی‌های مطلوب ذکر شده در خصوص ابزار اعتباری را دارا باشد. در بانکداری اسلامی متداول در ایران، جمعاً ده ابزار اعتباری به کار می‌رود که با مشتقات آنها مجموعاً به چهارده ابزار بالغ می‌شوند. دو ابزار اعتباری مزارعه و مساقات به دلایل مختلف کاربردی نداشته و به علاوه، به دلیل محدودیت کاربرد، واجد ویژگی‌های ابزار مطلوب نیستند. هشت ابزار اعتباری باقیمانده عبارتند از مضاربه، فروش اقساطی، سلف، اجاره به شرط تملیک، قرض‌الحسنه اعطایی، خرید دین، جعاله و بالآخره؛ مشارکت. به استثنای ابزارهای اعتباری مشارکت و جعاله، بقیه ابزارها واجد تمام ویژگی‌های مطلوبی که در مورد ابزار اعتباری برشمرده شد، نیستند. به عبارت دیگر، بعضاً در تأمین مبلغ منابع محدودیت دارند، تعدادی قابلیت تمدید ندارند، عده‌ای سود ثابت را با خود به همراه دارند و بالآخره، از همه مهمتر، تمامی آنها قابلیت کاربرد در همه زمینه‌ها را ندارند، لکن جعاله و مشارکت انتخاب‌های مناسبی هستند که تقریباً تمام ویژگی‌های مطلوب مربوط به ابزار اعتباری را دارا می‌باشند. هر چند جعاله نیز تحت شرایطی می‌تواند ابزار مناسبی باشد، لکن به دلیل استفاده کمتر از آن و وجود مشکلات اجرایی ترجیح دارد که در وهله اول از مشارکت استفاده شود. براساس موازین شرعی و همچنین، طبق روال متداول، مشارکت در کلیه بخش‌های اقتصادی کاربرد داشته و از کارایی لازم برخوردار بوده است. به علاوه، تأمین منابع مالی در مشارکت می‌تواند به صورت اوراق^(۲) سهام موقت، اوراق سهم‌شرکه، اوراق مشارکت و امثال آن

● جعاله و مشارکت تقریباً تمام ویژگی‌های مطلوب مربوط به ابزارهای اعتباری را دارا می‌باشند.

۸) مشکل اخذ وثیقه و مشکل اخذ جریمه حل می‌شود.

۹) سیاست پولی می‌تواند تمامیت و جامعیت لازم را داشته باشد و نسبت به کل تسهیلات و کل سپرده‌ها کاربرد داشته و از کارایی لازم برخوردار باشد. به علاوه، سیاست پولی در هر زمان می‌تواند اعمال شود. نکته مهم این است که مقررات و ضوابط بانکی باید تغییر کند تا مطالب را هر جا که ضرورت داشته باشد، پوشش دهد.

۲- پیشنهادهایی در مورد سپرده‌ها

اصولاً براساس ماهیت بانکداری اسلامی، نرخ سود سپرده‌ها، حسب طبیعت آنها، می‌تواند متغیر باشد، به ویژه آن که نرخ سود سپرده‌ها تابع نرخ سود تسهیلات اعطایی است. مع الوصف، در جهت تسهیل اجرایی پیشنهادها می‌توان سپرده‌های خاص را برای مصارف معین و مورد نظر به کار گرفت. در این صورت، منابع مورد نیاز برای یک یا چند مورد از تسهیلات اعطایی یا طرح‌ها از طریق سپرده‌گیری خاص تأمین مالی (Finance) می‌شود. این شیوه کار می‌تواند در همین شکل ساده باشد یا به صورت FUND بسته یا باز درآید.

برای شناور شدن نرخ سود این قبیل سپرده‌ها، ضرورت دارد که سپرده‌های مذکور، همانطور که ذکر شد، اولاً حتی المقدور، برای تأمین منابع تسهیلات اعطایی مالکیتی به کار برود؛ ثانیاً، حتی المقدور خرید و فروش شود. در جهت تسهیل اجرای این پیشنهاد، محاسبه و اعلام سود مثلاً هفتگی، ده روزه، ماهانه ... تسهیلات اعطایی مربوطه از ضروریات بوده و می‌تواند کمک بسیار مؤثری به تعیین قیمت سپرده‌ها و مآلاً به تعیین نرخ سود شناور بکند. در عین حال، باید توجه داشت که قیمت سپرده‌ها و مآلاً نرخ سود آنها، حسب توافق سپرده‌گذار (در بانکداری اسلامی، بانک به وکالت از طرف سپرده‌گذار عمل می‌کند) و گیرنده تسهیلات اعطایی می‌تواند در چارچوب سیاست پولی، تعیین شده باشد. نهایتاً، در پایان مدت تسهیلات اعطایی و اعلام سود نهایی، باید در صورت لزوم تعدیل لازم در میزان سود آنها به عمل آید.

چند نکته پایانی

در خاتمه کلام، نویسنده چند سخن دارد:

سخن اول این است که معمولاً هر اندیشه نو، در ابتدای کار با مشکلات و نارسایی زیادی روبرو می‌شود. اندیشه به کارگیری نرخ سود شناور نیز که برای اولین مرتبه در بانکداری اسلامی مطرح می‌شود، از این قاعده

شکل واسطه عمل کند و کارمزد خود را از این بابت دریافت دارد.

باتوجه به مراتب مذکور، خلاصه نحوه عمل و شیوه رفتاری بانکها در زمینه اعطای تسهیلات اعتباری و همچنین، در زمینه جذب سپرده‌ها در نمودارهای شماره یک و دو منعکس می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۱- پیشنهادهایی در مورد تسهیلات اعطایی

به طور کلی، پیشنهادهای این مورد به شرح زیر خلاصه می‌شوند:

۱) تقریباً تمامی تسهیلات اعطایی می‌توانند در شکل "مالکیتی" اعطا شوند، به استثنای قرض‌الحسنه که ضرورت دارد مصارف شخصی را تأمین کند.

۲) پرداخت و بازپرداخت منابع اعتباری می‌تواند در شکل خرید یا بازخرید اوراق سرمایه‌گذاری مالکیتی (مانند سهم‌الشرکه، اوراق مشارکت، اوراق مالکیتی بانکی، اوراق سرمایه‌گذاری خاص، سپرده سرمایه‌گذاری خاص و امثال آن) صورت پذیرد.

۳) اوراق مذکور در بند دو می‌توانند قیمت‌های متغیر داشته باشند.

۴) تغییر قیمت‌ها، حسب توافق طرفین، در چارچوب سیاست پولی منته‌خده و حتی المقدور حسب شرایط بازار، یا به طور اختیاری صورت می‌گیرد. البته این اقدام باید به نحوی باشد که با موازین شرعی تعارضی نداشته باشد. ضمناً در صورت لزوم مابه‌التفاوت قیمت‌ها با سود مورد نظر می‌تواند با صلح یا هبه تعدیل شود. در عین حال، در این قبیل موارد، حاشیه (Margin) تغییرات می‌تواند از قبل تعیین شود.

۵) سرمایه^(۳) یا منابع مالی تسهیلات اعطایی می‌تواند متغیر باشد. بدین ترتیب، با کم و زیاد کردن اوراق مذکور در بند ۲ منابع تسهیلات (سرمایه) کم و زیاد می‌شود.

۶) به تبع بند ۴ نرخ سود نیز می‌تواند متغیر یا شناور باشد. در عین حال، ممکن است میزان نوسان یا حاشیه تغییرات در قرارداد تعیین شود.

۷) مدت تسهیلات اعتباری می‌تواند کاملاً متغیر باشد. البته مدت پایه یا مدت حداقل در قرارداد تأمین می‌شود. در هر صورت، در صورت لزوم، به راحتی و بدون تردید نسبت به تعارض با موازین شرعی، تجدید یا تمدید می‌تواند صورت گیرد.

● توانایی سیستم بانکی ایران در حذف ربا، مهمترین ویژگی نظام بانکداری اسلامی است.

چشم‌گیر رسید، به کارگیری نرخ سود شناور نیز به موفقیت چشم‌گیرتر از موفقیت بانکداری اسلامی نایل خواهد آمد و تأثیر به کارگیری این نرخ در جهان، به ویژه در جهان بانکداری اسلامی کمتر از تأثیر پیدایی خود بانکداری اسلامی در جهان نخواهد بود.

سخن آخر نویسنده درخواست از اهل علم، متخصصان فن، صاحب نظران اقتصادی و دانش‌پژوهان است که مطالب مطرح شده در مقاله را با دید انتقادی و سازنده مورد تحلیل و امعان نظر قرار داده و ضمن تکمیل تحقیقات نویسنده و ارائه پیشنهادهای اصلاحی در جهت بهبود مطالب آن، نگارنده را نیز از بذل مساعدت علمی خود بی‌نیصیب نگذارند.

زیرنویسی‌ها

(۱) این مقاله در شهریور ۱۳۷۸ در دهمین سمینار بانکداری اسلامی ارائه شده است.

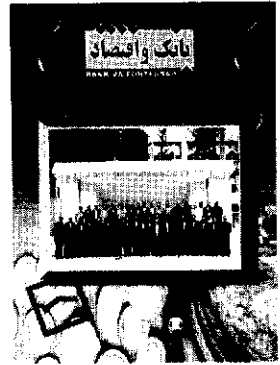
(۲) یادآوری می‌شود که صدور اوراق مذکور الزامی نیست، بلکه صدور اوراق انجام عملیات اعتباری را ساده‌تر می‌کند. مع الوصف، طبق شیوه متداول فعلی در نظام بانکی نیز می‌توان عمل کرد. بر این مبنا، ضمن تفاهم‌های لازم، میزان سهم‌الشرکه شریک و بانک هنگام معامله سهم‌الشرکه، قابل تغییر می‌باشد.

(۳) کلمه منابع، از دیدگاه فقهی به مفهوم سرمایه نیز بکار می‌رود. در اینجا منظور از کلمه "سرمایه"، منابع مالی می‌باشد.

برکنار نیست. از این رو، اطمینان کامل دارم که محققان و اندیشمندان بانکداری اسلامی، با جدیت و سعی وافر در برطرف کردن این نارسایی‌ها و مشکلات اهتمام خواهند ورزید. به علاوه، ادامه این تحقیقات مقدماتی در صورت تکمیل آن نیز می‌تواند در برطرف کردن مشکلات و نارسایی مذکور سهم زیادی داشته باشد.

سخن دوم و مهمتر از سخن اول این است که هر اندیشه جدید از دیدگاه تفکر و نظر تا از دیدگاه عمل و اجرا تفاوت بسیار دارد. محققاً به کارگیری این اندیشه نو نیز اولاً، به دلیل تازگی و ناپخته بودن آن و ثانیاً، به دلیل داشتن ویژگی‌های متعدد و لازم، نیاز مبرم به دستورالعمل و ضوابط اجرایی خاص دارد که باید توسط متخصصان اهل فن طراحی و تدوین شود تا اندیشه مذکور بتواند از قوه به فعل درآید.

سخن دیگر، در خصوص ناباوری برخی در زمینه به فعل درآوردن این اندیشه است. این ناباوری از لحاظ روانشناسی نیز مصداق دارد. بر این مبنا، اصولاً هر ناباوری از مقاومت در مقابل تغییر نشأت می‌گیرد. در این مورد باید اذعان داشت که به طور کلی و علی‌رغم همه این ناباوری‌ها در زمینه عدم امکان به کارگیری، این اندیشه نوین می‌تواند بانکداری اسلامی را پایه پای بانکداری سنتی در جهان مترقی امروز به پیش ببرد و بسیاری از نقایص، نارسایی‌ها و ناباوری‌ها را برطرف کند. مع الوصف باید قبول کرد که همانطور که بانکداری اسلامی از لحاظ اجرا در بدو امر در بسیاری از موارد با تردید و ناباوری شروع شد، ولی نهایتاً همه این موارد مذکور به موفقیت

عملکرد نظام بانکی ایران و قانون عملیات بانکی بدون ربا

سیامک کورنگ بهشتی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق

مورد تصویب مجلس شورای اسلامی و تأیید شورای نگهبان قرار گرفت و پس از استفتاهایی از اکثر آقبایان مراجع تقلید وقت همچون آیت‌الاعظمی گلپایگانی، مشخص شد که طبق نظر اکثریت علما، این قانون عاری از

چکیده

قانون عملیات بانکی بدون ربا در شهریور ماه ۱۳۶۲

پس از تفرجی دلچسب در قلمرو اندیشه‌های نو و بررسی زمینه‌ها و پیامدهای بکارگیری ابزار سود شناور در بانکداری اسلامی، بد نیست از زاویه‌ای دیگر هم به نقش و جایگاه سود در این نظام بپردازیم. لطفاً ملاحظه بفرمایید.
بانک و اقتصاد